

i jorden. I 1930 sammensluttedes forbundet med »Upplands Lantarbetareförbund«. Gradvist blev de socialistiske krav lagt på hylden, i 1932 forsvandt kravet om lønarbejdets afskaffelse og i 1936 forsvandt resten af den socialistiske målsætning. Forbundet gik ind under LO, hvorefter det med forfatterens ord koncentrerede sig mere om produktionens fordeling end om dens organisering. Forbundet var nu blevet en ren lønmodtagerorganisation.

Som nævnt er Annette Thörnquist's afhandling ret snæver i sit sigte. Ganske vist gennemgås forbundets relationer til beslægtede organisationer og partier, men nogen markant indflydelse på den førte politik syntes disse ikke at have haft. Trods lejlighedsvis sammenfald og støtteerklæringer havde landarbejderspørgsmålet ikke den helt store interesse i de kredse. Det kunne have været spændende, såfremt forfatteren i højere grad havde inddraget lokale forhold i sine undersøgelser, også for herigennem at understrege landarbejderspørgsmålets heterogene karakter, såvel regionalt som socialt. Det kunne måske have givet emnet det kød og blod, som ideologikritikken mangler. Måske kunne det også have givet forfatteren stof til eftertanke: hvorfor slog bevægelsen aldrig rigtigt an? Var det alene modstanden fra arbejdsgiverside, som Thörnquist hævder, eller var budskabet det forkerte?

Torben Hansgaard

TIM TOFTEKÆR: Katyn affæren og Den Polske Eksilregering. En undersøgelse af en krigsforbrydelses konsekvenser. (Københavns Universitets Institut for Slavistik og Øststatsforskning. Rapporter 19). (København). 1989. 273 s.

Bogen er et udvidet og redigeret speciale fra 1986. Den handler ikke kun om Katyn affæren, sagen om de siden foråret 1940 ca. 15.000 savnede polakker, heraf ca. 8000 officerer, og hvoraf lidt over 4000 blev fundet i 1943 som lig i Katyn, men især om de polsk-sovjetiske relationer og generelt om det polske problem under krigen mellem stormagterne. Meget af bogen handler om den engelske regerings, især udenrigsministeriets holdning til problemerne omkring Polen. Mange emner, der ligger uden for Katyntemaet behandles derfor, f.eks. den polske eksilregerings problemer, spørgsmålet om de nye grænser og de vanskelige forhandlinger om general Anders' hær i Sovjet 1941-42.

I den polske og især i den internationale forskning er dette tema ikke nyt, men på dansk foreligger ikke en tilsvarende trykt fremstilling af dette spændende omend tragiske emne. Forf. har benyttet den omfattende internationale litteratur og de trykte kildesamlinger, og han har endvidere selv undersøgt dele af Foreign Office arkivet – men uden at det dog ses, at der her er kommet afgørende nyt frem. Den udmærkede fremstilling bekræfter den internationale litteraturs redegørelse for de mangfoldige ubehagelige problemer, som den polske eksilregering stod over for efter alliancen med Sovjet i juli 1941. Polakkerne befandt sig mellem storpolitikens møllesten, hvor retfærdighed og moral blev underordnet stormagternes egne sikkerhedshensyn, hvad enten det var Sovjets, Englands eller USAs.

Der er ikke noget nyt om selve Katyn sagen, og det er formentlig heller ikke muligt, før Sovjet løfter sløret for denne historiske hemmelighed, således som den polske generalprokurator officielt har krævet det af den sovjetiske generalpro-

kurator, jvf. avisen »Gazeta Krakowska«, 13. oktober 1989. Omtalen af den engelske politik er mere præget af referater og citater end af en analyse. Det kunne her have været nyttigt, om forfatteren havde inddraget værker, der er udkommet mellem specialetidspunktet og udgivelsen, som f.eks. Martin Kitchen: *British Policy towards the Soviet Union during the Second World War*. New York, 1986. Det kunne have ført til overvejelser om værdien af de anførte Foreign Office citater, da W.S.Churchill ofte fulgte hverken sin udenrigsminister Edens eller især sine diplomaters og embedsmænds råd. Netop i vurderingen af forholdet til Sovjet var der meningsforskelle i den engelske ledelse, således som det også fremgår af Victor Rothwell: *Britain and the Cold War, 1941-1947*. London, 1981 (se f.eks. s.88), et værk forfatteren heller ikke har brugt. Til en bedre forståelse af den amerikanske politik kunne forf. med held have brugt Richard C. Lukas: *The Strange Allies, the United States and Poland, 1941-45*. University of Tennessee Press, 1978.

Man kan iøvrigt stille sig det spørgsmål, om bogens akse med rimelighed burde være »Katyn affæren«, for et brud mellem Sovjet og eksilregeringen var formentlig kommet uden den sag. Sovjets grænsekrav og krav til en ændret sammensætning af den polske eksilregering havde været uantagelige, også uden et belastende Katyn-kompleks. Det kan undre, at forf. bruger en eksamensopgave fra Københavns Universitet, men ikke to specialer fra Odense Universitet, hvoraf det ene, i modsætning til forfatterens fremstilling, også er baseret på polsksproget materiale.

Kay Lundgreen-Nielsen

GEORGE NELLEMANN: For Danmarks Frihed og Polens Ære. Den polsk-engelske efterretningstjeneste 1940-45. Årsskrift for Frihedsmuseets Venner 1989, 1989 109 s. ill.

Som et biprodukt af etnografiske undersøgelser over den polske landarbejderindvandring først og fremmest på Lolland har museumsinspektør George Nellemann samlet stof ind til at beskrive polske kredses virke i Danmark under den tyske besættelse. Et virke, der gav sig udslag i efterretningsvirksomhed og i organisering af flugtruter for polske flygtninge eller deserterede polske soldater, der var blevet tvangsudskrevne til den tyske hær.

I dansk besættelsestidsforskning har der hvilet et spøgelseskær over de polske grupperes virksomhed. De har forekommet sporadisk omtalt i forskellige kilder, men omfanget af deres arbejde og om der blot var tale om løsrevne halvseriøse initiativer, er egentlig aldrig blevet klarlagt. Med Nellemanns lille bog må det nu konstateres, at disse, i hvert fald i krigens sidste periode, havde et synligt omfang, selvom det nok er for meget sagt, at det fremlagte materiale løser alle problemer. Et skridt på vejen til større klarhed er taget, og vi kan i hvert fald nu tydeligt se konturerne af den polske virksomhed.

Vi ved at de danske efterretningsofficerer havde visse kontakter til polske kredse, men at man generelt ikke var interesseret i at gå dybere ind i samarbejdet med disse. Det hele virkede noget usikkert. En af de efterretningsofficerer, som vi ved havde et vist samarbejde med polske kredse, var ritmester H.M.Lunding.